

Återställaren kan sluta med rejäl baksmälla

HAGFORS

En damm försvinner. Och en till. Och en till. Men vilka blir konsekvenserna när hela sjösystem sänks och möjligheten att reglera vattenflöden minskar? – Detta måste lyftas till högsta politiska nivå. Annars riskerar vi att stå med vatten upp till knäveckan, säger Boo Westlund, kommunpolitiker i Hagfors.

Hagfors i mellersta Värmland har blivit ett konkret exempel på vad den så kallade miljöanpassningen av vattenverksamheter kan innebära.

Under 2023 började energibolaget Fortum att riva ut dammar i sjösystemet som finns i kommunen. Först Östra och Västra Görsjön, sedan Lilla Ullen. Effekterna blev påtagliga, i synnerhet på grundare ställen.

Den stora bilden här intill togs i somras av Jill Kortesiaa vid en vik i Östra Görsjön. Hon är själv aktiv för att stoppa liknande sjösänkningar utanför Fredriksberg i Dalarna och var inbjuden för att se vilka konsekvenser som dammrivningar kan innebära.

– Jag kände väl redan när jag tog bilden vilken sprängkraft som finns i den. Detta är ett skräckexempel på hur det kan gå när grunda sjöar sänks kraftigt, menar Jill Kortesiaa.

Nästa damm som Fortum vill riva ut ligger vid utloppet av Stora Ullen, längre ned i samma sjösystem. Men när ansökan lämnades in vaknade Hagfors kommun. Sjön är nämligen dricksvattentäkt inte bara för Hagfors utan också för Munkfors och delar av Forshaga.

Tripp-trapp-trull-effekt

Viktor Falkenström, advokat som arbetat med vattenjuridik i över tio år, beskriver det hela som en tripp-trapp-trull-effekt. Ju fler reglermöjligheter som plockas bort ur systemet, desto större blir följderna vid höga och låga flöden.

– Saker och ting kommer att förändras i grunden. Karlstad, till exempel, blir en jättetratt när allt vatten ska passera och där har det inte muddrats på 30 år. Det har jag länge har påtalat men ingen tycks vilja lyssna, säger Viktor Falkenström.

För en kommun är det i första hand infrastrukturen som måste säkras i form av dricksvatten och förebyggande av översvämningar. Det sistnämnda är något som Hagfors redan haft erfarenhet av. Men det finns också andra värden för dem som bor på platsen.

– Syftet med åtgärderna sägs vara att återskapa en förindustriell natur. Å andra sidan har människor och fauna anpassat sig till de landskap som har funnits i hundratals år genom fördämningarna, säger Jonathan Lindgren,

Jill Kortesiaa.

Boo Westlund.

samhällspolitisk expert på Villaägarnas Riksförbund.

Villaägarna har nyligen engagerat sig i frågan till följd av de fastighetsvärden som riskerar att gå förlorade.

– Skatteverkets taxering av fastigheter i Ludvika visar att det genomsnittliga taxeringsvärdet för en fastighet i bygden är 250 000 kronor. Men för fastigheter som belägna vid vatten multipliceras värdet upp till fem gånger. Så stor är betydelsen, säger Jonathan Lindgren.

I princip alla sjösystem i Bergslagen och vidare ned i södra Sverige är vad man skulle kalla konstgjorda eller kraftigt modifierade. Utan dammarna skulle vattennivåerna sjunka radikalt. Om ”återställandet” får fortgå kommer landskapen att se helt annorlunda ut.

– Från kommunen har vi frågat länsstyrelsen om den har några synpunkter på att vattendrag kan torka ut ibland och vad som händer med de arter som man vill skydda, i första hand flodpärlmusslan. Som jag tolkar svaret verkar länsstyrelsen inte ha några synpunkter. Tydligt är det okej så länge flodpärlmusslan dör på ett ”naturligt” sätt, säger Boo Westlund, kommunpolitiker i Hagfors och ordförande i det styrande lokalpartiet Oberoende Realister.

”Kommer att bli nivåskillnader”

I Fortums ursprungliga ansökan för att riva dammen vid Stora Ullen skulle älvfåran efterlikna den tidigare naturliga fåran. Med ett helt fritt flöde handlar det om en 2–2,5 meter lägre vattennivå. Någon tröskel, som garanterar en viss vattennivå, var inte aktuell enligt Pernilla Spetz, fastighetschef på Fortum.

– Målet är att återställa ett naturligt flöde och vi kommer att anpassa åtgärderna för att de inte ska påverka höga flöden. Det kommer att bli nivåskillnader men vi genomför alltid riskanalyser inför varje bedömning”, skriver Pernilla Spetz i ett svar till Land Lantbruk.

Samtidigt menar hon att helhetsansvaret för konsekvenserna till följd av utrivningarna ligger hos länsstyrelserna och kommunerna.

I september 2024 drog bolaget tillbaka sin ansökan, främst till följd av dialogen med Hagfors kommun. Men processen kommer att gå vidare. Fortum vill inte ha ansvaret för underhåll och skötsel av dammarna och framför allt slippa kost-

naderna för miljöanpassning.

– Om jag tar dammen vid Hyttsjön där vi bor som exempel har länsstyrelsen ställt krav på faunapassage trots att lutningen är cirka 40 procent. Det är helt absurd! Ska man då bygga en fiskpassage är det omöjligt att få plats med den eftersom den bara får luta ett par procent, berättar Jill Kortesiaa.

Hon återkommer till bilden hon tog vid Östra Görsjön där stubbar, stammar och grenar nu har blottats. Men när det så småningom kommer att börja växa sly är det ingen som har rätt att röja. Det finns nämligen ingen markägare.

– Vi kollade den frågan i vårt fall i Strömsdal med Lantmäteriet och fick till svar att utanför oss ligger ett outrett vattenområde, säger Jill Kortesiaa.

Ingen tar helhetsansvar

Ju fler man talar med, desto tydligare blir det att ingen tar ett helhetsansvar för det som kan bli följderna av miljöprovningar och efterföljande dammrivningar.

– Nej, inte nu som jag ser det. I alla fall inte om en damm har haft andra funktioner än vad ägaren avsett. Om våra styrande tycker att det ska finnas ett sådant helhetsansvar borde de se över det, säger Annika Nilsson, chef för miljöavdelningen på Länsstyrelsen Värmland.

Skulle en myndighet ha rätt att efterlysa det?

– Efterlysningar från myndigheter till lagstiftaren sker i samband med budgetunderlaget men då i väldigt begränsade frågor. När det gäller politiska frågor är det mer sällsynt. Då brukar regeringen uppmärksammas på andra sätt, säger Annika Nilsson.

Hon konstaterar att lagstiftningen vad gäller utrivning av dammar är ganska svartvit. Valet står oftast mellan att riva ut och att bygga en ny anläggning.

– Vi försökte från länsstyrelsens sida i ett ärende att med hänsyn till de närboendes intressen bevara en vattenspegel. Men domstolen gav oss bakläxa, den lösningen var inte möjlig.

För Jill Kortesiaa och andra som på lokal nivå har engagerat sig mot sjösänkningarna har inblicken i svensk vattenförvaltning blottat ett systemfel.

– Det här bara ramlade över mig och det gör mig chockad att så lite hänsyn tas till människorna, framför allt på landsbygden. Det känns Kafka-artat, säger Jill Kortesiaa.

Fotnot: Kafka-artat är ett begrepp som hänför sig till romanen ”Processen” av Franz Kafka där huvudpersonen blir ställd inför domstol utan möjlighet att försvara sig och utan att veta varför.

Göran Berglund 010-184 42 83
goran.berglund@landlantbruk.se

Utrivningen av en damm i Östra Görsjön utanför Hagfors resulterade bland annat i att en vik blev mer eller mindre torrlagd. Det är nu också oklart vem som äger marken. Bilden togs sommaren 2024.

Foto: Jill Kortesiaa

Plus- och minusfaktorer för fortsatt utrivning av dammar

- + Fiskar som lax och öring kan röra sig längre upp i vattensystemen.
- + Ökad biologisk mångfald.
- + Dammägare slipper betala för underhåll och reglering.
- Större risk för översvämningar.
- Större risk för uttorkade fåror.
- Försämrade beredskapsförmåga vid större bränder och torka.
- Urholkade fastighetsvärden.
- Minskad elproduktion.
- Förlorade kultur- och rekreationsvärden.
- Snabbare spridning av invasiva arter.